

Sömürge Tipi “Demokrasi” ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi

Filiz ÇULHA ZABCI*

Giriş

ABD'nin 2000'li yıllarda geliştirdiği ulusal güvenlik stratejisi doğrultusunda, silahlı güce dayanarak, tek taraflı ve uluslararası hukuk alanında meşru bir gerekçeye sığınmaksızın Ortadoğu'yu denetimi altına almaya çalıştığı bilinen bir gerçek. Ve yine çok iyi biliniyor ki 11 Eylül 2001 tarihi, Bush ve etrafındaki yeni muhafazakâr klik tarafından “önleyici savaş” stratejisini başlatmak için eşsiz bir fırsat yarattı. ABD'nin belirlemiş olduğu kendi deyimleriyle “yol haritası”nın başlangıç noktasını Ortadoğu oluşturdu ve hâlâ oluşturmaya devam ediyor. Afganistan ile başlayan askeri işgal, Irak ve en nihayetinde İran'a yönelmiş “diplomatik” tehditler. Kuşkusuz, ABD bu ülkelerle kendini sınırlamayacak, uzanmak istediği bir Suriye var ve belki de Suudi Arabistan. Bu ülkeler ise başlarına gelecekler konusunda öngörüsüz değiller.

Neden Ortadoğu ya da daha çok yinelenen bir soru ile neden Irak? ABD'nin kendi gerekçelerinden yola çıkacak olursak, bunlardan birincisi, Bush'un deyimiyle “bütün özgür dünyayı tehdit eden terörizm” tehdidine karşı koymaktadır. İkincisi, kitle imha silahlarının yarattığı tehdittir.¹ Üçüncüsü ve en çok kullanılan gerekçe

* Yrd.Doç.Dr. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

¹ Bunun bir yalan olduğu gerek İngiltere'de yaşanan Dr. Kelly olayından sonra gerekse ABD'li uzmanların yapmış oldukları araştırmalar ile birlikte ortaya çıktı. İngiliz hükümeti, istihbaratın Irak'taki nükleer silahlarla ilgili raporunu abartarak basına yansıtmıştı. ABD'li uzmanların yaptığı araştırma ise, Irak'ta konvansiyonel olmayan silahların varlığına rastlanmadığını gösteriyordu (Douglas ve Miller, New York Times, 25 Eylül 2003).

ise, Ortadoğu’da demokrasinin kurulması ve yaygınlaştırılmasıdır. Gerek Irak işgali boyunca gerekse işgalden sonra yaşanan sancılı süreçte hem Irak halkı hem de Arap ve dünya halkları bu gerekçelerin “gerçek niyetler”le ilgisi bulunmadığını biliyordu.

Hiç kuşkusuz ABD’nin Ortadoğu’ya ilişkin politikalarının başlangıç tarihi ne Irak işgalidir ne de Genişletilmiş Ortadoğu Politikasıdır; tarih, Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına kadar gitmektedir. İngiliz hâkimiyetinin Ortadoğu’da kırıldığı 1950’lerden sonra, özellikle de 1960’larda, ABD bölgenin denetimini İngilizlerden almıştır. Amerikan şirketleri petrol rezervleri üzerindeki denetimlerini arttırmışlar, İngilizler artık daha aza razı olmak durumunda kalmışlardır. 70’e kadar ekonomik ağırlığını bölgeye koyan ABD, bu tarihten sonra askeri varlığı ile de bölgeye hâkim olmuştur (Arı, 2004: 179-181; Harvey, 2003: 18-19).

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra ABD, ortaya çıkan daha karmaşık bir dünyayı yönetebilmek ve yeni ittifakları, bölgesel güçleri dengeleyebilmek sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Belki de bazılarının iddia ettiği gibi, ABD’nin soğuk savaş sonrasında izleyeceği “ana planları” dahi bulunmuyordu (Barnett, 2005: 9-10). Aynı şey Ortadoğu politikaları için de söylenebilir. Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği ve “sosyalizm tehdidi”ni dengeleyecek bir “yeşil kuşak” projesi bulunuyordu. Bu proje ile ABD İslamcı akımlara ve örgütlere parasal ve askeri destekte bulundu hatta bazılarını bizatihi kendi yarattı. Ancak, Sovyetler’in çökmesi bu projeyi geçersiz bir hale getirdi ve ABD bir süre sonra kendisine yönelmiş bir “yeşil silah” ile karşı karşıya kaldı. Sorunun bir yönü, kendisine yönelmiş olan bu silaha, güç kazanan ve Ortadoğu’daki iktidarlara tek gerçek muhalefet potansiyeli taşıyan siyasal İslam’a bir çözüm üretmektir.

Birinci Körfez savaşı, ABD’nin bölgeye askeri olarak hâkim olmasını da beraberinde getirdi. 90’lı yıllar boyunca da ABD bölgeye askeri yığınak yapmaya devam etti. Irak işgali, ABD’nin bölgeyi tek taraflı ve askeri olarak elinde tutma isteğinin net bir ifadesiydi (Harvey, 2003:18-19)

“Neden Ortadoğu?”² sorusunu yanıtlarken, bu bölgenin “küresel kapitalist sistem” içindeki yerini ve jeopolitik konumunu gözden geçirmek gerekir. Ancak burada genişçe

² Aslında Irak’ın işgalinin ve Ortadoğu’da hedeflenen kontrolün gerçek nedenleri konusunda birbiriyle uyuşmayan pek çok senaryo söz konusudur (Bunun için bkz. Türkan, 2004: farklı jeopolitik teoriler için bkz. Harkavy, 2001). Elbette ki, konunun daha geniş bir çerçevede içinde “yeni emperyalizm” çözümlemesinin bir boyutu olarak ele alınması daha iyi olurdu (Yeni emperyalizme ilişkin bakış açıları için bkz. Foster 2002; Panitch ve Gindin, 2004). Ancak senaryoları ya da yeni emperyalizme ilişkin yaklaşımları gözden geçirmek bile başlı başına bir yazı konusu olabilir.

yapabileceğimiz bir şey değil bu. Sadece şu noktaları belirtmekle yetinelim: Ortadoğu, bilinen petrol rezervlerinin en bol olduğu bölgedir. Bununla da kalmaz, Ortadoğu'yu denetlemek demek petrol dağıtım hattını da büyük ölçüde elde tutmak demektir ki bu da en az petrol rezervleri kadar önemlidir (Harvey, 2003: 19). Yapılan bazı çalışmalar, dünyada petrol rezervlerinin gitgide azaldığını ve yirmi otuz yıl içerisinde birçok rezervin tükeneyeceğini belirtiyor. Ayrıca, Ortadoğu'daki petrol rezervlerini denetlemek, ABD'ye rakip güç olabilecek ve Ortadoğu'nun petrolüne belli ölçülerde bağımlı bölgeleri, örneğin Japonya, Güney ve Doğu Asya'ya etkilemek ve hegemonyayı onlara kaptırmamak açısından da önemli bir hale geliyor.

Bir başka etken, yükselen bölgesel bir güç, Çin olabilir. Uluslararası dengelerin ve küresel kapitalist ekonominin gidişatı konusunda çalışma yapanlar, ABD'nin gelecekte en büyük rakibinin Çin olacağı konusunda görüş birliği içindeler. Belki Çin küresel bir güç olma özelliği kazanamayacak; ama en azından bölgesel bir güç olacağı konusunda kimsenin kuşkusu yok.³ Çin, 1,3 milyar nüfusu ve 1,4 trilyonluk ekonomisiyle bölgede pek çok alanda yükselen bir lider (Cody, *Washington Post*, 26 Şubat 2005). ABD'nin son zamanlarda Çin'deki insan hakları ihlallerini bu denli gündeme getirmesini herhalde bu ülkenin ekonomik olarak yükselmesi gerçeği ile birlikte değerlendirmek gerekir.

ABD'nin ünlü devlet danışmanı Brzezinski, 1997'de yazmış olduğu *Büyük Satranç Tahtası* adlı kitapta ABD'nin dünya çapında soyunduğu liderlik arzusunu yıkıma uğratacak ya da "süper güç statüsünü" tehlikeye sokacak bölgesel ittifakların ortaya çıkabileceğini ve ABD'nin öncelikli sorununun bu bölgesel koalisyonlara nasıl cevap verebileceği olduğunu vurguluyordu. Çin, Rusya ve "belki de" İran koalisyonu bunların en tehlikelilerinden biri olabilirdi.⁴ ABD'nin Ortadoğu üzerinde bu denli gayretli olmasının nedenlerinden biri de (bir diğeri kuşkusuz ekonomik nedenlerdir) hegemonik gücünü sarsıntıya uğraticı yeni bölgesel ittifakları engellemektir. ABD'nin sağ entelektüelleri tarafından hazırlanan "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi"nde de Amerika'nın şu an için küresel bir rakibinin olmadığı, güvenlik ve savunma stratejisinin asıl amacının bu durumu "olabildiği kadar ileri bir tarihe kadar" sürdürmek olduğu ifade ediliyordu.⁵ Bu nedenle Irak'tan sonra İran'ı hedef

³ Çin'in askeri olarak Rusya'dan daha güçsüz olmasının ve ekonomik genişlemesini sosyal alana yayma becerisini gösterememesinin küresel bir güç olmasını engellediğini ve kısa dönemde böyle bir olasılığın söz konusu olmadığını göz önünde bulundurmak gerekir. Uluslararası düzlemde hegemonik bir güç olmak için ekonomik, askeri, siyasi ve ideolojik bir yayılma ve belirleyiciliğin söz konusu olması gerekir ki, ABD bu alanlarda bir "süper güç" olarak son zamanlarda düşüşe geçmiş olmasına rağmen, karşısında hâlihazırda başka bir rakip bulunmamaktadır.

⁴ Bu koalisyonun dışında Brzezinski (1998) Çin-Japon ya da Avrupa-Rusya ittifakları olasılığından söz etmektedir.

⁵ Bkz. "Rebuilding America's Defense: Strategy, Forces and Resources For a New Century (September 2000).

<http://www.newamericancentury.org/RebuildingAmericasDefenses.pdf>

tahtası yapmaya başlamasını göz önüne getirirsek, ABD'nin yeni güç bloklarının oluşmasını kaba şiddete dayanarak önlemeye çalışmaktan vazgeçmeyeceğini söyleyebiliriz. ABD soğuk savaş sonrasında nasıl bir plan ya da strateji ile olursa olsun Batı dünyasının ve en sonunda da dünya kapitalist sisteminin lider ülkesi konumuna soyunmuştur ve Ortadoğu'ya doğru uzanmak bu amacın önemli bir parçasıdır.⁶ İkinci önemli parçası ise, Orta Asya ve Kafkaslara kadar denetimi yayma ve bu amaçla Rusya'nın çevrelenmesi girişimidir.

Ancak, ABD'nin Irak işgalinde yaşadığı çıkmaz ile birlikte ne gibi politik ve stratejik tercihler üzerinde durduğu ve bunun belli bir süreklilik gösteren politikalarında ne gibi değişikliklere yol açtığı, hangi yeni ortaklıkların ve ittifakların gündeme geldiği konusunda düşünmek bizim için çok önemli. Sadece Türkiye'nin yeni politikalar içindeki yerini görebilmek açısından değil; aynı zamanda kısa zaman aralıkları içinde değişen ve hep yeniden biçimlenen ülkeler arası ittifak ve cepheleşmeye dayalı dengeleri görebilmek ve hatta öngörebilmek için...

Bu soru, yani ABD'nin jeopolitik stratejisinde bir değişiklik ve yeni ittifak arayışları var mı sorusu bizi hemen yeni ABD hükümetinin son dönemde, özellikle de Bush'un ikinci kez iktidara gelmesinden sonra Avrupa ile geliştirdiği ilişkilere götürecektir. ABD, Avrupa'yı Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'ne ve Ortadoğu'daki gelecek düzenlemelere ortak etmek istemektedir. Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nin en önemli ayağı, ABD'nin bu ülkelerdeki yönetimleri değiştirme isteğidir; ya da başka bir adlandırmayla "rejim değişikliği"dir. Aslında şunu hemen belirtmek gerekir ki, sanıldığı aksine yeni dünya düzeninin kurulması noktasında; yani en geniş ve en temel amaç içerisinde ABD ile AB arasında bir çatışma söz konusu değildir. ABD'nin şahin ve güvercin kanatları arasında enikonu bir ayrım olmadan gözettiği genel politik kaygı, kendisinin liderliğini yaptığı bir Batı cephesinin ve tabii ki küresel kapitalizmin dünyayı olabildiğince fethetmesidir. Ve yine bu en genel amaç içerisinde ABD ile AB arasında da ciddi bir farklılık yoktur. ABD, Avrupa'nın birleşmesini desteklemiştir ve küresel liderliğini paylaşabileceği tek güç olarak görmüştür.⁷

Ortadoğu politikalarını ele aldığımızda, Atlantik'in bu her iki yakasındaki siyasi güçler için amaç açısından değil, yöntem olarak bir farklılık bulunduğunu kolayca sezinleyebiliriz. ABD, Bush'un başa geçmesinden sonra daha kestirme ve silahlı müdahaleye dayalı yöntemleri tercih etmeye başlamıştır; AB ise uzun erimli değişimleri ve daha yumuşak, iknaya dayalı girişimleri benimsemektedir. Ama sonuçta aralarında büyük bir ortaklık vardır: Şu veya bu yöntemle olsa da sömürgeleştirme

⁶ ABD'nin amacı "petrol" sorunu ile sınırlı olsaydı, herhalde, Irak'a kadar gitmek yerine yanı başındaki Venezuela'ya askeri müdahaleyi yeğlerdi.

⁷ Bkz. M. T. Akad (2004), Brzezinski (1998: 54).

devam etmelidir. İşte, ABD hükümetinin önce Dışişleri Bakanı C. Rise ardından Bush'un kendisinin başlattığı Avrupa ile temaslarından, yöntemsel olarak da bir uzlaşmaya varıldığını; Ortadoğu'da darboğaza giren ABD'nin, gerek NATO'nun Ortadoğu'daki varlığının artırılması gerekse İran ve Suriye'ye yapılacak "diplomatik" baskılar için Avrupa'nın desteğini aldığını söyleyebiliriz. ABD, Ortadoğu'yu, Avrupa'nın da çıkarını gerçekleştirecek biçimde denetim altında tutmaya niyetli ve bu konuda Avrupa'yı ikna etmiş görünüyor. Başta Almanya ve Fransa olmak üzere Avrupa Birliği, ABD'nin Ortadoğu'da "güdümlü bir demokrasi" yaratma ve İran ile Suriye üzerinde baskı kurma konusunda anlaşmış gözükmektedir.

ABD, bir yandan Avrupa'ya birleşme ve "tek ses olma" çağrısı yaparken, öte yandan Türkiye'yi kısa kaç altına alma politikası gütmektedir. Bunun, AKP'nin Amerika'dan bağımsız politika üretme gibi bir hava içerisine girmesinden Türkiye'de ivme kaydeden Amerikan karşıtlığına veya ABD'nin Türkiye'deki üsleri kullanmaya acil ihtiyaç duyduğundan Türkiye'nin İran ve Suriye ile ilişkilerine kadar birçok nedeni vardır. Ama anlaşılın odur ki, ABD ve Türkiye ilişkileri de yeni bir rotaya doğru kaymaktadır: AKP hükümeti, ABD'den bulduğu desteğin ve bunun tattırdığı siyasi, ekonomik rahatlığın son demlerini yaşıyor gibi görünmektedir.

A. Değişmeyen Taktik: Güdümlü Demokrasi ve Genişletilmiş Ortadoğu Politikası

ABD'nin Genişletilmiş Ortadoğu Politikasını (GOP) nasıl anlamlandırabiliriz: Bir meşruluk sağlama girişimi mi sadece, yoksa uzun dönemli hedefler gözetilerek girilmiş, Avrupa'nın da desteğini sağlayarak Ortadoğu'yu denetleme ve düzenleme programı mı?

GOP'un her ikisini birden kapsadığını söyleyebiliriz. İlk olarak, ABD'nin Irak işgali ile birlikte sözde demokrasiyi getirme misyonunu yüklenmiş olduğu lafzı artık kimse için, özellikle de Ortadoğu'daki halkları için ikna edici değildir. Üstelik BBC'nin yapmış olduğu araştırmanın ve pek çok kamuoyu yoklamasının da gösterdiği gibi, ABD, Türkiye başta olmak üzere birçok ülkede sevilmeyen "devlet" konumundadır. Hatta Türkiye'de Amerikan karşıtlığının gittikçe yükselişe geçtiğini söyleyebiliriz. Ayrıca, Bush'un Avrupa gezisinde yapılan protesto gösterileri, Avrupalıların en azından bir kısmının ABD'ye karşı sıcak duygular beslemediğini göstermiştir.

İkinci olarak, ABD, dünyada gittikçe batmakta olan gücünü silahlı zora dayalı olarak yenileyecek ve sürdürecektir olanağı olmadığını anlamıştır. Bunu, Avrupa'nın karşı çıkışını ve Asya'daki ülkelerin tepkilerini dikkate almak istemeyen ve dikkate almayacak kadar güçlü olduğunu zanneden Bush ve etrafındaki şahinler de yeterince anlamış gözükmektedir. Genişletilmiş Ortadoğu Politikası, ABD'nin yeni teknikler

ve ittifaklar içinde hegemonik liderliğini sürdürebilme senaryosudur. Şimdi bu henüz bitmemiş senaryonun ayrıntılarına geçebiliriz.

1. Genişletilmiş Ortadoğu Politikası Başlatılıyor

GOP, aslında Amerika'nın Afganistan işgali ile başlamıştı. ABD, 22 ülkeyi kapsayan ve "genişletilmiş" olarak adlandırdığı bu bölgeye ilişkin planlarını ve yerleştirmeye çalıştığı ekonomik ve siyasal sistemleri en başından belirlemişti. Ekonomik sistem açısından serbest pazara dayalı, yabancı sermaye girişine açık, uluslararası finans merkezleriyle eklenmiş bir ekonomi; siyasal sistem olarak ise görünüşte serbest seçimlere dayalı, ancak ABD yanlısı parti ve liderlerin iktidara getirildiği yapay bir siyasal liberalizm. Aslında bu plan, 11 Eylül'den öncesine kadar gidiyordu. Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'daki "reel" sosyalist rejimlerin çökmesinden sonra, ABD'nin liderliğindeki serbest pazarın yayılmasının önünde pek bir engel kalmamıştı. Artık sorun, bunun hangi yollarla yapılacağına karar vermekteydi: Avrupa'nın benimsediği "yumuşak güç" politikasıyla mı yoksa askeri güce dayalı bir "zor" politikasıyla mı? Kuşkusuz, ABD'nin kısa sürede çok adım atma ihtirasının bir ürünü de olarak, ikincisi tercih edildi. Ancak, beklenen gerçekleşmedi. Irak, ABD için geri çıkışı hiç kolay olmayan bir ülke haline geldi.

ABD'nin önünde, Doğu Avrupa ülkelerini, yıkılan Sovyetler Birliği'ni ve Balkanlar'ı "yeni dünya düzeni" ile bütünleştiren, bu ülkelerin kapitalist dünya sistemine ve dolayısıyla AB'nin etki alanına çekildiği Helsinki süreci duruyordu.

GOP, "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi" adıyla, ABD'deki başkanlık seçimlerinden önce dile getirilmeye başlandı. Kasım 2003'te Başkan Bush yapmış olduğu bir konuşmada "ileri bir özgürlük stratejisi" başlatıldığını ve bunun Orta Doğu'daki ülkelerde ciddi reformları beraberinde getireceğini duyuruyordu.(Whitehouse, Şubat 2004)

13 Şubat 2004 tarihinde, Londra'da çıkan ve liberal Arap'ların görüşlerinin yansımaları bulduğu günlük yayın Al-Hayat "G8-Genişletilmiş Ortadoğu Ortaklığı" [G8-Greater Middle East Partnership] başlıklı bir "working paper"ı yayımladı. Bu çalışma Washington tarafından, Haziran ayında Sea Island, Georgia'da bir zirvede buluşacak olan G8 liderlerine daha önce yollanmıştı. Aslında söz konusu çalışma Afsed (Arab Fund for Social and Economic Development) ve UNDP'nin (United Nations Development Programme) bölgesel bürosunca hazırlanmış olan 2002 ve 2003 Arap İnsani Gelişim Raporları'na dayanıyordu. (Achcar, 2004). Raporlar, Arap ülkelerinde ekonomik ve sosyal tehlike çanlarının çalmakta olduğunu haber veriyordu. Söz konusu ülkelerde gelir dağılımındaki bozukluk, yoksulluk, okuma yazma bilmeyenlerin oranı, işsizlik, göçler ve suç oranları hızlı bir biçimde artmaktaydı.

Rapor'da ayrıca birbirinden farklı gibi gözüken Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (Barcelona süreci) ve ABD'nin Ortadoğu Ortaklık Girişimi birbirini tamamlayıcı yaklaşımlar olarak sunuluyordu. (Achcar, 2004).

Aslında bu görüş, sadece söz konusu Rapor'da belirtilmiyordu. Örneğin, German Marshall Fund of United States tarafından desteklenen ve kendilerini “bir trans-Atlantik grubu” olarak adlandıran yazarların *International Herald Tribune*'de, 15 Mart 2004'te yayımlanan makalelerinde “Birleşik Devletler'in ve onun Avrupalı müttefiklerinin, içinde demokratik değişimin kolaylıkla gerçekleşeceği dış güvenlik çevresi ve bölgesel ortamı yaratmaya yardım etmeleri gerektiği” belirtilerek, birbirlerine rakip demokratikleşme stratejileri izlemelerinin Avrupa ve ABD için gerçek bir tehlike oluşturacağı vurgulanmaktaydı. Aynı makalede, en pratik yollardan biri olarak, yerel hükümet dışı örgütlere ve demokrasi taraftarlarına daha fazla mali destek ayırmak öneriliyordu. (Ahlin ve diğerleri, *International Herald Tribune*, 15 Mart 2004).

Ortadoğu konusunda trans-Atlantik ittifakının gerekliliğini vurgulayan raporlar ve gazetelerde yayımlanan makaleler, Haziran 2004'te gerçekleşecek G8 zirvesi için bir tür ön hazırlık niteliğini taşıyordu. ABD çıkışlı veya eksenli düşünce kuruluşlarının bu konuda güçlü bir “kamuoyu” çalışması yapmış olduklarını da burada eklemek gerekir.

Georgia'daki G8 zirvesi, “Genişletilmiş Ortadoğu Girişimi” için Avrupa Birliği ve NATO üyesi ülkelerden “resmî” bir onay alma girişimi olarak görülebilir. ABD'nin Irak'ta karşılaştığı durum, askeri olarak Avrupa'nın desteğine gereksinimi olduğunu gösteriyordu. Bu, ABD'nin NATO'nun Ortadoğu'ya müdahil olmasını talep etmesi anlamına geliyordu. Ancak, taraflara ve basına sunulan belgede, NATO ya da güvenlik sorunu yer almıyordu. Bu zirve sonunda açıklanan bildirge şu adı taşıyordu: “Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile İlerleme ve Ortak Gelecek İçin Ortaklık”. Bildirge, “diplomatik bir ton” taşıyordu ve tümüyle ABD perspektifini benimsemiş gibi gözükmüyordu. Ancak, zirvenin yapılmış olması dahi, gelecekte Ortadoğu bölgesi ve sorununun uluslararası jeo-politika açısından vazgeçilmez bir öneme sahip olacağını ve Amerika ile Avrupa arasındaki ilişkileri derinden etkileyeceğini gösteriyordu (Perthes, 2004: 85). Bildirge özet olarak şu noktaları ele alıyor ve yapılacakları belirtiyordu:

—G8 ülkelerini ve bölgenin (Orta Doğu'nun) dış işleri, ekonomi ve diğer bakanlıklarını, sivil toplum örgütleri ve iş dünyasının temsilcileriyle düzenli olarak biraraya getirecek bir “Gelecek İçin Forum”un kurulması.

—Yeni girişimlere yardımcı olacak bir “Destek Planı”nın benimsenmesi.

—Demokratik kurumları güçlendirmek, demokrasi programlarını koordine etmek

ve paylaşmak, yeni demokrasi programlarını ve destekleyicilerin değişimini gerçekleştirmek için demokrasi vakıflarını, sivil toplum gruplarını ve hükümetleri bir araya getirecek “Demokrasi Yardım Diyalogu”nun oluşturulması. [Türkiye, Yemen ve İtalya’nın “Demokrasi Yardım Diyalogu”nun destekleyicileri olacağı belirtilmektedir].

—Yoksulluk sorunu çerçevesinde iki milyon girişimciye mikro finans girişim kredisi verilmesi.

—2009’a kadar 100 bin öğretmenin eğitilmesini içeren bir okuma-yazma girişimi.

—Özellikle kadınları kapsayan 250 bin genç girişimciye yardım amacıyla “İş ve Girişimcilik Eğitimi” projesi.

—Küçük ve orta ölçekli girişimleri desteklemek üzere verilecek 100 milyon dolar için Uluslararası Finans Şirketi’nde “Özel Girişimi Geliştirme Olanakları”nın oluşturulması.

—Kalkınma enstitülerinin ve uluslararası finans kuruluşlarının çalışmalarını eşgüdümlemek için “Fonlar Ağı”nın oluşturulması. (Whitehouse, Haziran 2004)

Bush, zirvede, 9 Haziran’da yapmış olduğu konuşmada, Ortadoğu için bunun “yeni ve ileri bir politika” olduğunu belirtiyordu.(Whitehouse, Haziran 2004)

Genel olarak ele alındığında, Dünya Bankası’nın herhangi bir kalkınma raporunu çağrıştıran bu bildirme, bölgenin ekonomik ve siyasal açıdan liberalleştirilerek küresel kapitalizme bağlanması programı olarak ortaya çıkıyordu. ABD, askeri yayılmanın elbette yeterli olmadığını bilincindedir ve bu program ile ekonomik, siyasi ve ideolojik bir “genişleme” stratejisi uygulamaya geçirilmektedir. Hem de Avrupa ülkelerinin ve NATO’ya üye ülkelerin onayı dahilinde...

Bekleneceği gibi bazı Arap ülkeleri, özellikle Mısır ve Suudi Arabistan, bu projeyi, ABD’nin Batı değerlerini kendilerine dayatmaya çalıştığını dile getirerek protesto ettiler. Irak, Yemen, Ürdün, Cezayir, Bahran, Afganistan ve Türkiye zirveye katılmış olmakla birlikte planı tümüyle onayladıkları söylenemez. Aslında, zirveden hemen önce Genişletilmiş Ortadoğu Girişiminin metninin basına sızdırılması üzerine Mısır ve Ürdün, Mart ayında Avrupa turuna başlamış ve Avrupa liderlerine Amerika’yı desteklememesi çağrısında bulunmuşlardı.(Steele, *The Guardian*, 29 Mart 2004). Arap liderlerini en fazla rahatsız eden konulardan biri de, İsrail’in bu planın tamamen dışında tutulmasıydı. Üstelik Arap liderler, Filistin ve İsrail sorunun çözülmesiz “liberalleşmenin” olanaklı olmadığını öne sürüyorlardı (*Washington Post*, 10 Mart

2004). Bu düşünceler, Mayıs ayında Tunus'ta gerçekleştirilen Arap Birliği'nde güçlü bir biçimde dile getirilmişti. Arap liderlerinin bu plana tepkilerinin sadece yöntemsel olarak ABD'nin stratejisini yanlış ve Arap onuruna aykırı bulmuş olmalarından kaynaklanmıyordu. GOP'un "reform" olarak adlandırdığı sürecin siyasal ayağında, güçlü yerel liderlerin ve siyasi elitlerin kapı dışarı edilmesi amacı vardı.

Avrupa açısından bakacak olursak, ABD ile görüş ayrılığının tamamen ortadan kalkmış olduğu söylenemezdi. Tıpkı Arap ülkeleri gibi Avrupa'nın özellikle Fransa ve Almanya gibi iki güçlü ülkesi Amerika'nın dünyanın hâkimi rolünden rahatsızlık duymaktaydı ve planı kendi açılarından bir dayatma olarak algılamaktaydılar. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, "NATO'nun Irak'a müdahil olmasının" ne zamanlama açısından uygun olduğunu ne de makul olduğunu belirterek Arap ülkelerinin projeyi protesto etmelerinden haklı olduklarını açıkça ifade ediyordu. Chirac ısrarla, "diğer ülkelerde demokrasiyi gerçekleştirmek için hazır formüller olmadığını, demokrasinin bir yöntem değil, bir kültür olduğunu, eğer Arap ülkelerinde demokrasi kurulacaksa bunun bir Arap demokrasisi olacağını" vurguluyordu. (Elliott ve Teather, *The Guardian*, 10 Haziran 2004).

ABD'nin Ortadoğu politikasına genellikle Fransa'nın ses yükseltmesi diğer ülkelerin bu politikayı bütünüyle benimsedikleri anlamını taşımamaktadır. Aslında Avrupa'nın 2003 Barcelona süreci ile daha net bir biçimde ortaya koyduğu, ancak tarihi daha eskilere dayanan bir Ortadoğu planı vardı. Farklı bir açıdan bakıldığında, yeni güçler ve ittifaklar arayışı içindeki ABD'nin yaptığının bu plana yaklaşmak olduğunu söyleyebiliriz. Aslında, GOP, ABD'nin Avrupa'daki ittifak arayışlarının bir ürünü olarak Barcelona yaklaşımını şu ya da bu şekilde değişikliğe uğratarak Avrupa'nın önüne yeniden sürmesiydi. Hem ABD hem de Avrupa, Arap dünyasının kendi ifadeleriyle "demokratik bir dönüşüm" geçirmelerinden yana olduklarını açık bir biçimde ifade etmekteydiler. Zaten, Avrupa'nın (AB'nin ve ülkelerinin) GOP'tan epeyce önceki bir tarihte 1995'te başlattıkları bir "dönüşüm programı" bulunmaktaydı. Kısa adıyla Barcelona süreci ya da Avrupa Akdeniz Ortaklığı olarak bilinen bu program, George Bush'un açıkladığı GOP'la büyük bir benzerlik taşımaktadır: Demokrasiyi inşa etmek, sivil toplumu desteklemek, hukuk devleti ve kadın haklarını gerçekleştirmek. Avrupa için bir siyasi ve güvenlik çerçevesi oluşturmayı hedefleyen Barcelona sürecinin de asıl amacı Ortadoğu olarak tanımladıkları belgede "içten" reformlar yoluyla demokrasinin gerçekleştirilmesidir. Yani belli önkoşullar, maddi destek ve diyalog yoluyla, ülke içindeki reform yanlısı güçlerin desteklenmesi ya da var olan rejimlerin reforma yöneltilmesidir. Amaç, eğitimde, yönetim politikalarında ya da ekonomik politikalarda gerçekleştirilen küçük reformlar yoluyla adım adım ilerlemektir. (Perthes, 2004: 86) "Amaç" açısından ABD ile AB arasında bir farklılık yoktur. Ancak daha çok ince ayrımlarda ortaya çıkan farklı yaklaşımlar söz

konusudur. Örneğin, “Ortadoğu Bölgesi”nin tanımlanması konusunda. ABD’nin bir G8 zirvesi için 2004 yılında hazırladığı bir ön çalışma metninde Ortadoğu, Arap ülkeleri yanında İsrail, Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan’ı da içine alacak bir şekilde tanımlanmıştır. Hatta zaman zaman Orta Asya ve Kafkaslar da bu coğrafyanın içine sokulmaktadır. Görünen odur ki, ABD “klasik” coğrafi tanımı değiştirmiş ve Ortadoğu’nun sınırlarını genişletmiştir. Avrupa ise, örneğin Türkiye’nin Ortadoğu içinde olup olmadığı konusunda soru işaretleri taşımaktadır. Bir NATO üyesi ve belki de “potansiyel” bir AB üyesi olan Türkiye nasıl olur da Ortadoğu coğrafyasının içine girer? Avrupa’ya göre Ortadoğu, Arap ülkeleri, İsrail, İran ve Afganistan ile sınırlıdır (Perthes, 2004: 88). İkincisi, Avrupa, ABD’nin cezalandırıcı ve çoğu zaman şiddete dayanan yöntemleri yerine ikna edici, diyaloga dayalı ve adım adım ilerleyen yöntemleri yeğlemektedir. Bununla bağlantılı olarak Avrupa tek taraflılık yerine çok taraflılığı önemsemektedir. Ayrıca, Ortadoğu’daki tüm ülkeleri kapsayacak tek bir reform programının olamayacağı, ülkelere kendi renklerine göre farklı modellerin uygulanması gerekliliği öne çıkarılmaktadır. Üçüncüsü, kuşkusuz Avrupa’nın hâlâ birbirleriyle çıkarları çoğu zaman çelişen farklı ülkelere oluşan bir bölge olmasından, belirlenmiş tek ve yekpare bir Ortadoğu programı bulunmamaktadır. Avrupa, değişen ve birbirleriyle bağlantılı birçok program setine sahiptir. Bunlardan ikisi, 2003 yılında şekillendirilen “Genişletilmiş Avrupa Komşuluk Programı” (Wider Europe-Neighbourhood Programme) ve Avrupa Güvenlik Stratejisi’dir (European Security Strategy) (Perthes, 2004, 90)

GOP ile ABD, Avrupa ve G8 ülkeleriyle daha fazla işbirliğine dayanan bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Zaten Amerika’nın öteden beri müttefiki olan ve askeri açıdan ABD’ye bağımlı olan Avrupa’nın Ortadoğu konusunda farklı bir tavra sahip olduğunu söylemek doğru olmaz. Yeni Bush kabinesi, küresel jeopolitik çıkarları gereği, Avrupa’yı daha fazla, kendi müdahalelerine ve düzenlemelerine ortak etme amacı içindedir. Avrupa ise, Batı kapitalizminin ya da başka bir ifadeyle küresel kapitalist dünya düzeninin yaygınlaştırılmasında ABD’nin liderliğini kabul etmiştir. Ancak, Genişletilmiş Ortadoğu projesine koyduğu “şerh” daha çok şu anlama gelmektedir: Bu paylaşımında Avrupa’ya da iyi bir hisse ayrılın.

2. GOP Devam Ediyor: Bu Kez Avrupa ile...

28–29 Haziran 2004’te İstanbul’da yapılan NATO zirvesinde ABD bu kez, GOP’un ekonomik ve sosyal boyutlarından çok, askeri boyutunu gündeme getirdi. ABD bu zirvede Ortadoğu’ya NATO’yu sokma konusunda ısrarlıydı ve istediklerini az da olsa koparabilmişti. Zirvenin sonuç bildirgesinde, terörizme karşı yürütülen mücadelede NATO askerlerinin kullanılabileceği ve NATO’nun istihbarat yapılarının güçlendirileceği yer almaktaydı. Irak’taki işgal yönetiminin yeni kabineye devrinin

gerçekleştirdiği günlere denk getirilen zirveden ABD'nin almak istediği sonuçlardan biri de Irak ordusunun eğitimine NATO'nun katkısını sağlamaktı. ABD'nin amacı Irak işgaline karşı çıkan ve bu yüzden ABD'li muhafazakârlar ve Bush tarafından "yaşlı Avrupa" olarak adlandırılan Fransa ve Almanya'nın direncini kırmaktı. NATO'nun Irak ordusunun eğitimine katkı sağlanması konusunda görüş birliğine varılmış olmasına karşın, Chirac'ın Georgia'daki G8 zirvesinde NATO'yu Ortadoğu'ya bulaştırmama konusunda sergilediği tutum İstanbul zirvesinde de belirleyici oldu ve ABD istediğini tam olarak alamadan zirve son buldu.

İkinci Bush yönetiminin de en önemli gündem maddeleri arasında Avrupa'nın Ortadoğu politikalarına daha fazla dâhil edilmesi gelmektedir. Bunu gerçekleştirmek için Bush, şubat ayında gerçekleştirdiği Avrupa gezisinde, Fransa, Almanya ve Rusya olmak üzere ilişkilerinin en kötü olduğu ülkelerle görüşmeleri öne aldı. Bush'un gezisine Brüksel ile başlamasının sembolik bir anlamı da vardı: Brüksel, Avrupa Birliği'nin ve NATO'nun kurumsal merkezi. Kendisiyle yapılan bir görüşmede Bush, Avrupa ile ortak değerleri paylaştıklarını; bu değerlerin insan hakları, insan onuru, hukuk devleti, azınlık hakları ve kadına saygı olduğunu; bu değerleri birlikte (Avrupa ile birlikte) dünyaya yaymanın; özellikle de İran, Suriye ve Lübnan gibi bunlardan mahrum ve sorun içindeki ülkelere yaymanın temel misyonları olduğunu belirtmektedir (Borger ve Watt, *The Guardian*, 19 Şubat 2005). Bu sözler, Bush'un gezisindeki en kritik noktanın Ortadoğu sorunu olduğunu göstermektedir. ABD'nin kısa vadede kendi yararına belli adımlar atılmasını istediği üç temel konu vardı Ortadoğu ile ilgili olarak.

Irak

Fransa ve Almanya'nın Irak işgaline gösterdikleri tepki ve askeri destek vermemesi, burada hem yeniden yapılanma sürecini hem de Irak güvenlik güçlerinin eğitimini zorlaştırmıştır. ABD'nin Irak'ta önünde duran en önemli sorunlardan biri güvenlidir. Bununla bağlantılı olarak, ABD askerlerini Irak'tan çekmekte son derece yavaş ve isteksiz davranmaktadır. Ancak bu kez Amerika'nın içinden sesler yükselmektedir; üstelik sadece savaşa karşı olan kesimlerden değil bizatihi Amerikalı siyasetçilerden... Irak'taki seçimlerden üç hafta önce, Kongre'de, Pentagon'da hatta Beyaz Saray'da Amerikan güçlerinin nasıl ve ne zaman Irak'tan çekileceklerine dair hararetli bir tartışma başladı. Irak'ın ABD'ye bir aylık maliyeti 4.5 milyar dolar. Bush'un bu tartışmalara katılmamak için özen göstermesinin ardında, ABD askerlerinin yerlerini bırakacakları Iraklı güvenlik güçlerinin henüz eğitilmemiş olması yatıyordu kuşkusuz. (Sanger ve Schmitt, *New York Times*, 10 Ocak 2005). Irak'taki güvenlik güçlerinin eğitimi, bütün bu nedenlerle, özellikle Fransa ile yapılan görüşmelerde önemli konu başlıklarından birini oluşturdu. 22 Şubat'ta gerçekleştirilen

Brüksel’de gerçekleşen NATO zirvesinde, Bush’un yoğun lobiciliği meyvelerini verdi ve 26 ülkenin hepsi de şu veya bu şekilde Iraklı güvenlik güçlerinin eğitime katkıda bulunmayı kabul ettiler. Bu konudaki anlaşma, Fransa’nın, NATO şemsiyesi altında yer almayı reddetmekten vazgeçmesinden sonra ortaya çıkabildi. Fransa, Irak’taki asker ve polis eğitimi için 660 bin dolar fon ayırmayı taahhüt etti. (Sciolino, *New York Times*, 23 Şubat 2005). Hemen şunu belirtmek gerekir ki 22 Şubat’ta gerçekleşen zirvede her ülke az ya da çok katkı yapmayı taahhüt etmiş olsa da⁸ altı NATO ülkesi, Fransa, Almanya, Belçika, Lüksemburg, Yunanistan ve İspanya, Irak’ın içinde askeri eğitime katılmayacaklarını belirtmiş durumdadır.

Irak’ta 150 bin asker bulunduran ve bunların en azından bir kısmını çekmek zorunda olan ABD için bu sonuç pek de doyurucu olmasa gerek. Çünkü parasal katkılar “sembolik” olarak kalıyor; birçok ülke de askerlerini Iraklı güçleri eğitmek için olsa da göndermek istemiyor. Ancak sonuç olarak NATO’nun Irak’ta gerçekleştireceği asker ve para yardımlarına AB’nin katılımı Avrupa Konseyi’nde de kabul edilmiş oldu.

İran

Bush, Avrupa gezisinde liderlerle yaptığı görüşmelerde, İran’a askeri bir müdahalenin şimdilik gündemlerinde olmadığı belirtti; ancak bunun gündemlerinde hiç olmadığı yönünde açık bir ifade kullanmadı. Avrupa, İran’ı ABD’nin kucağına atmak gibi bir tavır içinde değildi ve her zamanki gibi “yumuşak” yöntemleri kullanmaktan yana bir tavır sergiledi. Avrupa’nın İran ve Suriye ile ticari ilişkileri bulunuyor ve hatta AB, İran’ın Dünya Ticaret Örgütü’ne katılması konusunu müzakereye açmak için ABD’nin itirazını kaldırmasını istiyordu (Cornwell ve Castle, *Independent*, 19 Şubat 2005; Tistall, *The Guardian*, 25 Şubat 2005).⁹

Bush öncelikle “diplomatik” baskılarla İran’ın nükleer silahlanmasının engellenmesi için Avrupa’dan destek istedi. Bu desteği almış görünüyor. Çünkü AB, İran’ın uluslararası toplumdan izole edilmesi yönünde ABD ile ortak davranacak.

Rus lideri Putin ise, İran konusunda ABD’yi destekleyici bir tavır sergilemedi. Bush ve Putin görüşmesinin öncelikli konusu, İran’ın nükleer programı, Suriye ve Irak konuları oldu. “Bush, Putin’den Rusya’nın İran’a nükleer yakıt, Suriye’ye de hava savunma füzeleri satmamasını istedi” (*Cumhuriyet*, 26 Şubat 2005). Bush

⁸ Örneğin zirveye katılan Erdoğan, Türkiye’nin 100 bin Euro vereceğini açıkladı (*Cumhuriyet*, 23 Şubat 2005)

⁹ Bush, daha sonra (11 Mart) İran nükleer silahlanmayı durdurması halinde Dünya Ticaret Örgütü’ne girmesi yönündeki itirazını kaldıracağını açıkladı.

toplantı sonrasında yapmış olduğu açıklamada, “İran’ın ve Kuzey Kore’nin nükleer silahlara sahip olmaması konusunda Putin’le anlaşmalarını belirtti (*Cumhuriyet*, 26 Şubat 2005) Ancak, Rusya’nın İran’a bundan sonra soğuk bir tutum almasının pek gerçekçi olmadığı söylenebilir. Çünkü Rusya, İran’da nükleer tesisler kurmakla kalmıyor; yüzlerce İran’lı bilim insanını ülkesinde eğitiyor ve İran’a materyal ve bilgi transferi yapıyor (Walsh ve Borger, *The Guardian*, 19 Şubat 2005) Ancak Putin’in Bush’la görüşmesinin hemen ardından, Rusya’nın İran’la nükleer programa ilişkin imzaladığı anlaşmanın hem gecikmeli olarak gerçekleşmesi hem de İran’ın beklentilerini karşılamamış olması önemli ve Putin’in daha ihtiyatlı davrandığının bir göstergesi. Anlaşma, Rusya’nın Buşehr’de inşa ettiği nükleer santralin üretimi için gerekli olan nükleer yakıt iadesi üzerine. “İran, Rusya’dan alıp santralde kullanacağı yakıtın atığını, nükleer silaha dönüştürme olanağı kalmadan geri yollayacak”. Ayrıca, nükleer santralin açılışının 2006’nın Ocak ayına ertelenmesi ise İranlıları kızdırmış durumda (*Radikal*, 28 Şubat, 2005).

Suriye

Bush, Suriye’nin Lübnan’dan askerlerini çekme konusunda Avrupa’nın baskı yapmasını istedi. ABD, İran’ın yanında Suriye’nin de uluslar arası topluluktan dışlanmasını amaçlıyor. Putin ile yaptığı görüşmede Bush’un gündeme getirdiği bir diğer konu ise, Rusya’nın Suriye’ye yaptığı uçak savar satışlarını engellemek idi. Bush, Rusya’nın Suriye’ye uçak savar füzesi satmaması gerektiği yolunda “nazik” uyarılarda bulundu. Sadece bununla kalmadı, her iki ülke arasında uçaksavar füzelerin yayılmasının denetlenmesi konusunda bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma gereği, füzelerin satışına bir yasak getirilmesi söz konusu değil; ancak bu silahları sadece ABD ve Rusya ürettiği için her iki ülke birbirini bilgilendirecek (Walsh ve Borger, *The Guardian*, 19 Şubat 2005; *Cumhuriyet*, 26 Şubat 2005)

Görüşmelerde ele alınan Çin ve Kyoto Protokolü konularında ABD ve Avrupa Birliği arasında görüş ayrılığı sürüyor. Avrupa, ABD’nin itirazlarına rağmen Çin’e uyguladığı silah ambargosunu kaldırmak istiyor. Şimdiye kadar her iki taraf da Çin konusunda uzlaşmaya hazır olmadıklarını gösterdiler. Kyoto Protokolü konusunda ise, Avrupa Birliği, Protokolün sonlanacağı 2012 tarihinden sonra neler olabileceği konusunda ABD ile bir diyaloga girmek istemektedir (Cornwell ve Castle, *Independent*, 19 Şubat 2005).

İsrail konusuna gelince, Avrupa, İsrail’in bir an önce Gazze’den çekilmesini ve uluslararası alanda belirlenmiş “yol haritası”nı izlemesini istemektedir. Ancak, ABD’nin Ortadoğu’daki en önemli müttefiki, bilindiği gibi, İsrail’dir ve ABD’nin Ortadoğu politikasının önemli bir ayağı da İsrail’in Ortadoğu’daki varlığının

güçlendirilmesi ve güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu konuda da, Avrupa ve ABD arasında görüş birliğinin sağlanması zor bir olasılık olarak görünüyor.

Ancak, daha önce belirtildiği gibi, Bush'un bu gezideki temel amacı, Ortadoğu sorunu ile ilgili görüşmelerde bulunmak ve AB'yi diplomatik planda geliştirecek baskılar için yanına almaktır. Avrupa, ABD ile Ortadoğu konusunda işbirliği yapmak için anlaşmış gözükmektedir. Bu işbirliği ise özellikle "demokratikleşme" olarak adlandırdıkları süreç ya da "rejim değişikliği" konusunda gerçekleşecek gibi görünüyor. Bush, Rusya'dan Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması için destek vermesi karşılığında İran ve Suriye konusunda ödünler koparabilmiştir. Henüz tam netlik kazanmamış olsa da, AB ve Rusya ile sağlanan bu görece "işbirliği" Ortadoğu'daki dengeleri belirleyecek gibi gözükmektedir. Her şeyden önce, İran ve Suriye'nin üzerindeki baskılar-askeri bir müdahale şimdilik söz konusu olmasa da- artacaktır. Özellikle Rusya ile İran ve Suriye arasındaki ilişkilerin bundan sonra eskisi gibi olamayacağı bir gerçek. En azından görünen sonuç odur ki, ABD Ortadoğu'daki gücünü ve varlığını bu görüşmelerden sonra daha sağlamlaştırmıştır. Kuşkusuz, ABD'nin kendisini sağlama alması, bölgenin daha karanlık bir geleceğe doğru sürükleneceği öngörülerini güçlendirmektedir.

ABD'nin Ortadoğu politikasında ve elbette ki GOP içerisinde önemli bir yeri olan Türkiye, bu son gelişmelerin dışında kalmış gözükmektedir. Her şeyden önce ABD, bu gezileri içinde Türkiye'ye fazla yer vermemiş hatta Erdoğan ile görüşmeye bile gerek görmemiştir. Ancak, bundan Türkiye'nin ABD için taşıdığı jeopolitik öneminin ortadan kalktığı varsayımını geliştirmek doğru olmayacaktır. Bunun için kısaca Bush'un Avrupa gezisi öncesinde ve bu gezi sırasında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiğine bakmak gerekir.

B. Türkiye'ye Biçilen Rol

ABD, Genişletilmiş Ortadoğu Projesinin temel iddiasını oluşturan Ortadoğu'nun "demokratikleştirmesi" programı için Türkiye'yi "Müslüman dünyaya bir model" olarak sundu. Bu sadece Amerikalı siyasal karar alıcıların ya da stratejistlerinin bir düşüncesi olmakla kalmadı, akademisyenlerin de içinde olduğu belirli bir çevrenin yaklaşımıydı.¹⁰ Elbette, Türkiye'nin bu tür bir "model" olarak işaret edilmesini kolaylaştıran etmenlerden biri, iktidar partisi olarak AKP'nin politik İslam'a dayanan geçmişi ve hâlâ İslamcı bir tabana dayanıyor olmasıydı. Hatırlanacağı üzere, eski Başkan Yardımcısı Colin Powell 2004 Nisan ayında yaptığı bir konuşmada Türkiye'yi "İslami Cumhuriyet" biçiminde tanımlamıştı. Kimilerine göre bu ABD'nin Türkiye üzerine gizli niyetlerini açığa çıkarıyordu ve bu yüzden de büyük bir tepkiyle karşılanmıştı.

¹⁰ Bkz. Graham Fuller (2004)

Avrupa ya da AB açısından bakıldığında, Türkiye yine bir model olarak gösterilmektedir: Bu kez Avrupa'nın Ortadoğu'ya yaklaşımındaki yöntem farkını doğrulayacak bir örnek olarak. Avrupa, özellikle Amerika'nın Irak'taki yöntemlerini eleştirirken ve kendi "yumuşak güç" (soft power) yönteminin geçerliliğini göstermeye çalışırken Türkiye'yi işaret etmekte ve Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinde yapmış olduğu reformların bu yöntemle gerçekleştirildiğini vurgulamaktadır. AB, Türkiye örneğinden hareket ederek, ABD'ye uluslararası ilişkilerde "zor" yerine "ikna" ve "razı etme" yöntemlerinin daha etkili olduğunu göstermek istemektedir (Center for European Reform, 2004). Söz gelimi Bush'un son Avrupa ziyaretinde, Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grubu Başkanı Martin Schulz, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye uyguladığı "yumuşak güç" politikasını, ABD'nin Irak'ta uygulaması gerektiğini ifade etmektedir (*Hürriyet*, 22 Şubat 2005).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık tartışması, Irak işgalinden sonra ABD ile AB ilişkilerinin kan kaybetmeye başladığı bir dönemde gündeme gelmiştir. ABD, Türkiye'nin AB adaylığını desteklemiştir; hatta bu yönde Avrupa'ya baskı yapmaktan geri durmamıştır. Türkiye'nin AB yoluyla Batı ile ya da başka bir ifadeyle küresel kapitalizm ile bütünleşmesi, ABD'nin uzun erimli jeopolitik çıkarları açısından önemlidir.

Türkiye, İsrail'in yanında ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olmuştur. Kuşkusuz ABD, Türkiye'deki üsleri Körfez'e ve Ortadoğu'ya yapacağı operasyonlar için vazgeçilmez önemde görmüştür ve bugün de böyle görmeye devam etmektedir. İlk Körfez savaşında ABD İncirlik üssünü kullanmakla kalmamış, savaş sonrasında Kuzey Irak üzerinde uçuş olup olmadığını izlemek için de buradan yararlanmıştı.

AKP iktidarı ne kadar tersini iddia ediyor olsa da son zamanlarda ABD ve Türkiye arasında ilişkilerin incleme noktasına gelmiş olduğuna dair birtakım işaretler bulunuyor. ABD'nin sadık ortağı, ya da hükümetin deyimiyle "stratejik ortağı" Türkiye son aylarda hem birkaç yerden baskı altına alındı hem de artık eskisi kadar ABD için önem taşımadığı izlenimi verilmeye çalışıldı.

ABD Dışişleri Bakanı C. Rice'ın gezisinden önce Amerika'nın üst düzey görevlileri bir bir Türkiye'yi ziyaret ettiler. "Önce, ABD Dışişleri Bakanı Powell'ın yardımcısı Armitage geldi. Onu ABD Avrupa güçleri ve NATO komutanı General Jones, arkasından da Büyük Ortadoğu'dan sorumlu Merkez Kuvvetleri Komutanı General Abizaid izledi. Tüm bu ziyaretleri yeni Dışişleri Bakanı Rice'ın ziyareti taçlandırdı. Bu arada Irak savaşına giderken sahte istihbaratı üreten bölümün başkanı, sonra da bir danışmanı hakkında devlet sırlarını İsrail'e verdiği için soruşturma açılan, bu yüzden görevi bırakmak zorunda kalan Douglas-JINSA-Feith de geldi. Kolunda Pollack ile birlikte" (Yıldızoğlu, Cumhuriyet, 23 Şubat 2005).

İlginç olan gelişmelerden biri de, Bush'un Avrupa ziyareti öncesinde Amerika'nın hem sağ hem de güçlü gazetelerinde Türkiye hakkında "korkutucu" ya da "sopa gösteren" yazıların yayımlanmasıydı. Bunlardan en fazla etki ve "kaygı"¹¹ yaratanı *Wall Street Journal*'da (16 Şubat 2005) Robert Pollack imzasıyla yayımlanan "Avrupa'nın Hasta Adamı-Tekrar" başlıklı yazıydı. Yazıda, AKP'nin iktidara gelmesinden ve Türkiye'nin Irak'a asker göndermemesinden sonra bir darboğaza girdiği belirtiliyor ve Türk basınının, özellikle de İslamcı ve sol çevrelerin son zamanlardaki Amerikan karşıtı havası eleştiriliyordu.

Diğer bir yazı ise *Washington Post*'tan (16 Şubat 2005) geldi. Richard Holbrooke'un "Romantizmin Sonu" başlıklı yazısı esasen ABD-Rusya ilişkilerini çözümlüyor, ancak Türkiye-Rusya yakınlaşmasının ABD için büyük bir tehlike oluşturduğunu belirtmekten uzak durmuyordu.

Yine aynı günlerde, ABD Hava Kuvvetleri istihbarat uzmanı Jonathan Fisher, İran'ın nükleer bir güç haline gelmesinin en fazla Suudi Arabistan'ı ve Türkiye'yi etkileyeceğini; ancak Türkiye hükümetinin nükleer silahlarla donanmış bir İran karşısında nasıl tepki vereceğinin bilinmediğini ve bu konuda MGK ile AKP arasında ileride derin bir görüş ayrılığının, hatta iç çatışmanın doğabileceğini belirtiyordu. Ayrıca belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, Feiser'in, Türkiye'nin AB'ye girebilmesinin İran konusunda geliştirdiği tavra bağlı olacağını vurgulamasıydı. (Cumhuriyet, 17 Şubat 2005). Her ne kadar Feiser, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İran'a saldırması gibi "safdil" bir düşüncüyü dile getiriyor ve sözlerini "fantastik" senaryolarla bitiriyor olsa da, bu düşünceler ABD'nin Türkiye'nin karmaşık tavrından duyduğu rahatsızlığın bir işareti olarak da okunabilir.

Brüksel'de 22 Şubat'ta düzenlenen NATO Transatlantik doruğu'na katılan Erdoğan ile Bush arasında görüşmenin olmaması; daha doğrusu, Avrupa'nın önemli liderleri ve Rusya ile görüşen Bush'un Türkiye'yi atlamış olması da ilişkilerin kırılma noktasının başka bir belirtisi olarak görülebilir. Türk basını da, Türkiye'deki ABD karşıtlığının ve İran konusundaki kafa karışıklığının ABD'yi rahatsız etmesinden dolayı bayağı üzüntü içine girmiş olacak ki, Bush ve Erdoğan arasındaki 8 dakikalık Erdoğan'ın oğlu hakkında yaptıkları sohbet bir muştı olarak büyük basının (bkz. *Milliyet*, *Hürriyet*, 23 Şubat 2005) sayfalarında yer aldı.

Aslında ABD ile Türkiye ilişkilerinin gerilmesi, bilindiği üzere 1 Mart tezkeresi ile başlamıştı. Irak'a karşı ikinci bir cephe açmak için birliklerini Türkiye topraklarına yerleştirme isteğinin Mecliste reddedilmesi ABD'nin muhtemelen beklemediği bir

¹¹ Kimi gazeteciler ve köşe yazarları bu yazıyı yorumlarken ABD'nin artık Türkiye'ye yeterince ilgi göstermeyeceği korkusuna kapılıverdiler.

gelişmeydi.¹² Bu gelişmenin yarattığı “hayal kırıklığı” ABD’yi “cezalandırıcı” bir tutuma yöneltmiş olmalı ki Süleymaniye baskını yapılmakla kalmadı bir de Irak’ta Türk askerlerinin başına çuval geçirildi. Erdoğan’ın son zamanlarda İsrail’in politikasını eleştiren demeçler vermesi de işin tuzu biberi oldu.

ABD ve Türkiye ilişkilerinin karmaşık hale gelmesinin bir nedeni de, Irak’taki Kürt varlığı ve PKK konusunda ABD’nin hem cezalandırıcı bir tutuma girmesinden hem de İsrail’in çıkarları açısından Türkiye’nin isteklerini dikkate almamasından kaynaklanmaktadır.

ABD Savunma Bakanlığı’nın üç numaralı ismi Douglas Feith’in Türkiye’ye ziyaretinde yaptığı bir açıklamada, (*Hürriyet*, 3 Şubat 2005) her iki tarafın Irak konusunda birbirini anlayamadığı [ya da anlamamak istediği] görüşü çok da gerçek dışı değildi. ABD Türkiye’den istediklerinin gerçekleşmesini beklerken, Türkiye de Irak’taki PKK’nın varlığı konusunda ABD’nin parmağını oynatmadığından yakınıyordu. Feith açıkça, PKK sorununun kolay çözülemeyeceğini belirtiyordu. Aynı gün aynı gazetede (*Hürriyet*, 3 Şubat 2005) başka bir haber yer alıyordu. Bir ABD yetkilisinin “Türkiye Irak’ın sahibi değildir” ifadesi, Feith’in Türkiye’nin beklentilerinin karşılanmayacağını açığa çıkartan ifadeleriyle birleşiyordu. Ancak ABD, İncirlik hava üssünü lojistik merkez olarak “bildirimsiz” kullanma konusundaki isteğini Türkiye’ye açıkça bildiriyordu. Pentagonun ana unsurlarını “hız ve esneklik” olarak tanımladığı yeni stratejisinde, İncirlik hava üssüne ilişkin yasal bir düzenleme gerçekleştirmek gerekiyor. ABD’nin yeni küresel savunma stratejisinin “mimarlarından” Feith, Türkiye ziyaretinde bunu açıkça talep ediyordu. Feith’in ele aldığı bir diğer konu ise, kitle imha silahlarının önlenmesinde “Türkiye’nin öncü bir rol oynaması”ydı. (*Cumhuriyet*, 2 Şubat 2005). Kuşkusuz, burada temel odak İran’a nükleer silahlanmayı bahane ederek yapılan baskıydı.

Amerikan Dışişleri bakanı C. Rice’in Türkiye ziyaretinde de ele alınan başlıca konular, İran ve İncirlik hava üssünün kullanılması ile PKK/Kongra-Gel’in tasfiyesi ve Kerkük’teki Kürt yapılanmasıydı. Rice, Irak topraklarının bölünmeyeceği konusunda güvence verirken, Kerkük konusunda Türkiye’nin görüşlerini duymazlıktan geldi ve PKK konusunda ise “çalışıyoruz” gibi belirsiz bir ifade kullandı (*Hürriyet*, 6 Şubat 2005). Son dönemde ABD basınında Türkiye hakkında yazılan olumsuz ve “göz korkutan” yazılar, üst düzey ABD yetkililerinin son ziyaretleriyle yaratılan baskı, ABD’nin Türkiye’nin bölgedeki çıkarlarına ilgisizliği, ABD’deki yeni muhafazakârların seçimlerden önce destek vermeye başladığı AKP’ye karşı ihtiyatlı bir tutum sergilemeye

¹² Bu kararı ABD o kadar kaldıramamış olmalı ki Şubat ayının başında bir açıklama yapan Rumsfeld, 4. Piyade Tümeni’nin Türkiye üzerinden Irak’a girememiş olmasının, Kuzey Irak’taki Sunilerin savaştan etkilenmemesi sonucunu doğurduğunu, Irak’taki direnişi yaratanların da bu kişiler olduğunu belirterek, Türkiye’yi sorumlu tutuyordu (*Cumhuriyet*, 6 Şubat 2005).

başladığı şeklinde yorumlanabilmektedir¹³. Ancak ABD'nin sadece AKP iktidarına değil, Amerikan karşıtlığının gitgide yerleştiği Türkiye'ye "sopa" göstermek gibi bir niyeti var görünüyor. Unutmamak gerekir ki, 1 Mart'ta Mecliste alınan kararda CHP'nin de büyük bir etkisi vardı. ABD, Feith'in görüşmesinde açıkça belirttiği gibi, İncirlik üssünü kullanmak istiyor ve bunun için yasal bir düzenleme yapılmasını bekliyor. ABD'nin bir daha "1 Mart olayı" yaşamak istemediği çok açık.

Sonuç

"Reformun bir gecede gerçekleşmeyeceğini biz de kabul ediyoruz... Yine de Rusya'ya özgür bir basını, gerçek bir muhalefeti, güçler ayrılığı ve hukuk devletini sürekli hatırlatmalıyız-ve Birleşik Devletler ile Avrupa ülkeleri. Rusya ile kurdukları diyalogun merkezine demokratik reformu yerleştirmelidir" (Bumiller, *New York Times*, 22 Şubat 2005) Bu sözler kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi Bush'a ait. Bush'un Putin ile görüşmesinde de "Rusya'da demokrasiyi yerleştirme" konusu ağırlıklı olarak konuşuldu; daha doğrusu Bush'un dillendirdiği bir konu oldu. ABD'nin çıkarlarının körüklediği pervasızlıkla coğrafî alanını genişleterek Kafkaslar'a kadar uzattığı Ortadoğu için ve pek tabii ki Rusya için temel sorun demokratikleşmek Bush'a bakarsınız.

Bu yüzden de üzerinde Amerikan Baskısı'nın yoğunlaştığı Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi ve Suriye yanlısı hükümetin istifası gündeme geldi. Buna ise "Sedir Devrimi" adını taktı ABD. Tıpkı Gürcistan'dakine "Gül", Ukrayna'dakine "turuncu", Irak'takine "mor" devrim adlarının takılması gibi. Yine Gürcistan'da ve Ukrayna'da olduğu gibi Lübnan'da da bir "halk hareketi" ortaya çıktı. Hariri suikastından sonra muhalefet birden (nasıl olduysa!) harekete geçti ve hükümetin istifasını, Suriye askerlerinin ise çekilmesini istemeye başladı. Tarihin garip tecellisi, hep Ekim devrimini çağırdığı için devrimlerden korkmuş olan ABD ve Pentagon şimdi sadece demokrasi değil, devrim havariliği de yapmaya başladı.

Ortadoğu'nun bir başka ülkesinde, Mısır'dan ise artık pek şaşırtıcı olmayan bir haber var: Yirmi dört yıldır iktidarda bulunan Hüsnü Mübarek, serbest seçimlerin yapılması için parlamentoya bir önerge sundu (MacFarquhar, *New York Times*, 27 Şubat 2005) Bilindiği üzere, Mısır 50 yıldır tek parti ile yönetiliyor. Hüsnü Mübarek, anlaşılan bir "halk hareketi"nin ardından gelen bir "pembe" ya da "sümbül" devrimiyle birlikte gitmek istemedi.¹⁴ Şimdi bakalım Putin ne yapacak?

¹³ Bkz. İsmet Berkan, "Neo-Con'lar AKP'yi Çizdi mi?". *Radikal*, 28 Şubat 2005; H. Çetinkaya, "AKP'yle Nereye Kadar?". *Cumhuriyet*, 9 Mart 2005.

¹⁴ Bu yazı bitirildiği sırada (2005 Mart ayının ortalarında) Kırgızistan'da bir "devrim" patlak verdi. "Sarı" mı yoksa "pembe" mi (limon mu ya da lale mi) şeklinde adlandırılacağı konusunda bir türlü karar verilemeyen ayaklanma, Akayev'in iktidardan düşürülmesi ile durulmadı. Hemen arkasından (27-28 Mart) Moğolistan ve Belarus'ta da kıpırdanmalar oldu. Muhallifler, başkentlerde toplanmaya, gösteri yapmaya ve hükümet binalarını kuşatmaya başladılar.

Bütün bunlara, Irak'ta niteliği sorgulanabilir olsa da yapılan seçimleri, Suudi Arabistan'daki yönetimin gelecek yerel seçimlere kadınların katılımının sağlanacağı yönündeki açıklamasını ve Arafat'ın ölümünden sonra Filistin'de Ocak ayında yapılan seçimlerle Mahmut Abbas'ın Başkanlığa gelmesini ve İsrail-Filistin anlaşmazlığının yeni rotaya çekilmek istenmesini eklemek gerekir. Lübnan'daki son gelişmeler ise bizi çok daha farklı bir boyuta çekiyor. Suriye'nin Lübnan'daki askerlerini Lübnan-Suriye sınırına doğru aşamalı olarak çekmeyi kabul etmesinden sonra, Suriye karşıtı muhalefetin yanında yer almayan Hizbullah'ın lideri Hasan Nasrullah sessizliğini bozdu ve "yabancı güçlerin müdahalesine karşı çıkmak için" bütün Lübnanlılar'ı gösteri yapmaya çağırdı. Lübnan'da silahlı 25 bin militana sahip olan Hizbullah Şiilerin desteğini arkasına almış durumda. 8 Mart'ta yapılan gösteriye yarım milyon kişi katıldı ve ABD karşıtı sloganlar atıldı.¹⁵ Hizbullah örgütü gerek İsrail'e karşı giriştiği mücadele gerekse halka sağladığı birçok sağlık ve sosyal hizmetler sayesinde geniş bir kitle tabanına sahip (Fattah, New York Times, 7 Mart 2005). Filistin'de Hamas örgütü, Mısır'da ise Müslüman Kardeşler iktidara muhalefet odaklarını oluşturuyor. (Örneğin, Mübarek, bu yüzden Müslüman Kardeşler'in başkanlık seçimlerinden aday çıkarmasına izin verilemeyeceğini belirtmişti) Suudi Arabistan monarşisine tek muhalefet ise "El Kaide ve benzeri cinsten örgütler" (Yıldızoğlu, Cumhuriyet, 7 Mart 2005).

Ortadoğu kuşkusuz Gürcistan ya da Ukrayna'ya benzemiyor. Tek tek ülkeler açısından bakıldığında dinsel ve etnik yapı oldukça parçalı ve gittikçe artan genç bir nüfus var.¹⁶ ABD'yi Ortadoğu'da bekleyen en önemli sorunlardan biri de, genç ve işsiz nüfusun nasıl radikal İslam'a kaymadan ABD yanlısı siyasal liderlere ve partilere yönlendirileceğidir. Üstelik farklı dinsel ve etnik gruplar arasında tarihten gelen düşmanlıklar bulunuyor. Sadece Lübnan'a baktığımızda, bu ülkede dört etnik ve dinsel grup yaşıyor: Hıristiyanlar, Suniler, Şiiler ve Dürziler. Hıristiyan topluluk içinde ise Maronitler ile diğer Hıristiyan mezhepler arasında düşmanlığa varan ayrılıklar var. Bunlara, 3,7 milyon nüfusu olan ülkenin yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan Filistinli sığınmacıları da eklemek gerekir. Amerika ve pek tabii ki İsrail Lübnan nüfusunun kolaylıkla Suriye'ye karşı olanlar ve onu destekleyenler biçiminde iki kampa bölünebileceğini düşünüyor. Diyelim ki bu gerçekleşti ve ABD'nin istediği türden seçimler yapıldı. Bu durumda, nüfusun yaklaşık yüzde kırkını oluşturan Şiilerin iktidara gelme olasılıkları çok yüksek. Sonuçlar ve yeni oluşan hükümet diğer gruplar için acaba kabul edilebilir olacak mı yoksa çok daha fazla düşmanlık ve çatışmayı

¹⁵ <http://www.ntvmsnbc.com.tr/news/312791.asp#BODY>. (8 Mart 2005)

¹⁶ Ortadoğu'nun demografik özelliği pek çok ABD'li araştırmacının çalışmalarına konu olmuş durumda. ABD'nin, bilinen sınırlarını genişleterek "Ortadoğu" olarak nitelendirdiği bölgedeki toplam nüfus 280 milyon. Bu rakamın 25 yıl sonra 450 milyona yükseleceği öngörülmüyor (Uzgel, 2004: 15-17)

körükleyecek yeni bir iç savaşı mı peşi sıra getirecek? Ayrıca, ABD, kendi çıkarları açısından uygun olmayan, diyelim ki, radikal milliyetçi ya da anti-emperyalist bir partinin seçimleri kazanması durumunda iktidarı onlara bırakacak mı? Hemen arkasından şu soruyu sorabiliriz: ABD, Irak'ta bir rejim değişikliği gerçekleştirseydi ve istediği türden bir kişi ya da parti iktidara gelseydi işgalden vazgeçer miydi?

ABD'nin Ortadoğu'da ve dünyanın diğer bölgelerinde şimdiye kadar genellikle otoriter rejimleri, diktatörlükleri işbaşına getirdiği ve desteklediği biliniyor. Bush yönetimi de demokrasiyi umursamamaktadır. Söz gelimi, Suudi Arabistan, Tunus ve Mısır gibi ülkeleri "henüz" çok fazla zorlamamaktadır. Ayrıca, genel olarak Arap kesiminin ifade ettiği gibi, Filistinlilerin haklarının sağlanması söz konusu olmadan Ortadoğu'da demokrasinin gölgesinden bile söz etmek mümkün olamayacaktır.

Şimdi Avrupa'nın da icazetini almış olan Genişletilmiş Ortadoğu Projesinin ana hattı olan "rejim değişikliği" ve "demokratik" mekanizmaların oluşturulması ABD'nin hegemonik amaçlarından biri olan "ılımlı İslam"ın reçetesi gibi durmaktadır. Birleşik Devletler'in Amerikan karşıtı, radikal İslamcı hareketin "ılımlı" bir mecraya akıtılması, yumuşatılması gibi bir amaç güttüğü söylenebilir. AKP'nin iktidarda olduğu Türkiye'nin "ılımlı İslam" modeli olarak gösterilmesi bu açıdan bakınca boşuna değildir.

Bütün bu iç içe geçmiş ve karmaşıklaşmış sorunlar üzerinden bakıldığında, Ortadoğu'da olabilecekleri şimdiden öngörmek zor; ancak ABD'nin "istikrar" ve "demokrasi" adına giriştiği müdahalelerle, bölgede daha derin, daha yakıcı sorunları ve çatışmaları yerleştireceği öngörüsünde bulunmak zor değil.

Kaynakça

- Abramowitz, Morton ve Burt, Richard (20 Ağustos 2004) "High Stakes for Turkey and the West". *Washington Post*.
- Ahear, Gilbert (2004) "Greater Middle East: The US Plan". *Le monde diplomatique* (İngilizce). Nisan. <http://mondediplo.com/2004/04/04world>.
- Ahlin, Urban ve diğerleri. "A Joint Plan to Help the Greater Middle East". *International Herald Tribune*, 15 Mart 2004.
- Akad, M. Tanju (2004) "Sovyetler Birliği Karşısında CIA Avrupa'da Ne Yaptı?". *Popüler Tarih*. Kasım, ss. 56-62.
- Arı, Tayyar (2004) *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Barnett, Thomas P.M. (2005) *Pentagon'un Yeni Haritası: Yirmi Birinci Yüzyılda Savaş ve Barış* (çev. C. Küçük). İstanbul: 1001 Kitap.

- Berkan, İsmet (28 Şubat 2005) "Neo-Con'lar AKP'yi Çizdi mi?", *Radikal*.
- Borger, Julian ve Watt, Nicholas (19 Şubat 2005) "His Father Went to Germany to Topple a Wall-Now Bush Arrives to Mend Fences", *The Guardian*.
- Brzezinski, Zbigniew (1998) *Büyük Satranç Tahtası*. Ankara: Türk Dünyasında Demokrasiyi Geliştirme Vakfı Yay.
- Bumiller, Elisabeth (22 Şubat 2005) "Bush Says Russia Must Make Good on Democracy". *New York Times*.
- Center for European Reform (2004) "An Asset But not a Model : Turkey, the EU and the Wider Middle East". www.cer.org.uk/pdf/essay_turk_everts.pdf (erişim tarihi Ocak 2005).
- Cody, Edward. (26 Şubat 2005) "China's Quiet Rise Casts Wide Shadow", *Washington Post*.
- Cornwell, Rubert ve Castle Stephen (19 Şubat 2005) "Bush's Visit to Brussels is Vital Opportunity for Reconciliation". *Independent*.
- Çetinkaya, Hikmet (9 Mart 2005) "AKP'yle Nereye Kadar?", *Cumhuriyet*.
- Elliott, Larry ve TEATHER, David (10 Haziran 2004) "Bush Opens New Rift Over Middle East Plan". *The Guardian*.
- Fattah, Hassan M. (7 mart 2005) "Hezbollah Backs Syria, Challenging Lebanese Opposition", *New York Times*.
- Foster, John B. (2002) "The Rediscovery of Imperialism". *Monthly Review*, Kasım 2002. <http://www.globalpolicy.org/empire/analysis/2002/02rediscovery.htm> (erişim tarihi 17 Şubat 2005)
- Fuller, Graham (2004) "Turkey's Strategic Model: Myths and Realities", *The Washington Quarterly*: Cilt 27. Sayı 3, ss. 51-64.
- Haris, Paul (20 Şubat 2005) "Bush Calls for Europe and Akerica to Unite", *The Observer*.
- Harkavy, Robert (2001) "Strategic Geography and the Greater Middle East", *Naval War College Review*, Bahar Sayısı, ss. 37-58.
- Harvey, David (2003) *Yeni Emperyalizm*. (çev. H. Güldü). İstanbul: Everest Yayınları.
- Holbrooke, Richard (16 Şubat 2005) "The End of Romance", *Washington Post*.
- Larabee, Stephen "American Perspectives on Turkey and Turkish-EU Relations" www.aicgs.org/cilarabee-----turkey.shtml (erişim tarihi 20 Ocak 2005).
- MacFarquhar, Neil (27 Şubat 2005) "Mubarek Pushes Egypt to Allow Freer Election", *New York Times*.
- MacFarquhar, Neil (6 Mart 2005) "Unexpected Whiff of Freedom Proves Baracing fort he Mideast". *New York Times*.
- Panitch, Leo ve Gindin, Sam (2004) "Küresel Kapitalizm ve Amerikan İmparatorluğu", *Günümüzde Emperyalizm, Yeni Emperyal Tehdit*. (ed. L. Panitch ve C. Leys). *Socialist Register 2004* (Türkçe Baskısı), ss. 13-55.
- Paton, Nick ve Borger, Julian (19 Şubat 2005) "Putin Defends Iran and Eyes up Nuclear Fuel Deal". *The Guardian*.
- Perthes, Völker (2004) "America's 'Greater Middle East' and Europe: Key Issues for Dialogue". *Middle East Policy*. Vol. XI. No: 3, ss. 85-97.
- Pollock, Robert L. (16 Şubat 2005) "The Sick Man of Europe-Again", *The Wall Street Journal*.

- “Rebuilding America’s Defense: Strategy, Forces and Resources For a New Century (September 2000).
<http://www.newamericancentury.org/RebuildingAmericasDefenses.pdf>.
- Sanger, David E. Ve Schmitt E. “Hot Topic: How U.S. Might Disengage in Iraq”. *New York Times*, 10 Ocak 2005.
- Sciolino, Elaine (23 Şubat 2005) “NATO Agrees on Modest Plan for Training Iraqi Forces”. *New York Times*.
- Steele, Jonathan (29 Mart 2004) “The Middle East Needs Its Democracy Home-grown”. *The Guardian*.
- Tisdall, Simon (25 Şubat 2005) “The Good Luck of Traumatized Afghanistan”. *The Guardian*.
- Türkcan, Ergun (2004) “Komplo Teorileriyle Stratejik Modellerin Güvenilirlikleri Hakkında Bir Deneme”. *Mülkiye*, Cilt 28, Sayı 244, ss.59-89.
- Uzgel, İlhan (2004) “ABD Hegemonyasının Yeniden İnşası, Ortadoğu ve NATO”. *Mülkiye*, Cilt 28, Sayı 243, ss.7-21.
- Washington Post (10 Mart 2004), Editörün yazısı.
- White House (4 Şubat 2004) “President Bush Discusses Importance of Democracy in Middle East”.
www.whitehouse.gov/news/release/2004/02/20040204-4.html (erişim tarihi Ocak 2005).
- White House (9 Haziran 2004) “Fact Sheet: Broader Middle East and North Africa Initiative”.
www.whitehouse.gov/news/release/2004/06/20040609-32.html (erişim tarihi Ocak 2005).
- Yıldızoğlu, Ergin (23 Şubat 2005) “Haydi Hayırlısı”, *Cumhuriyet*.
- Yıldızoğlu, Ergin (7 Mart 2005) “Demokrasi Baharı’ Üzerine Çeşitlemeler”, *Cumhuriyet*.